

Grzegorz Haber

Rzeczpospolita Polska i Republika Czeska – wzajemna współpraca kiedyś i obecnie

w: A. Drosik (red), *Śląsk Opolski i Opawski w Unii Europejskiej*, Opole 2006, s. 107-115.

ISBN: 83-7395-214-4

Ryszard Siwiec został zapamiętany jako heroiczny bohater, który w obronie własnych ideałów poświęcił swoje życie. Jednakże dopiero w dzisiejszych czasach może liczyć na pamięć i szacunek. 8 września 1968 roku ówczesna władza organizowała centralne dożynki na Stadionie Dziesięciolecia w Warszawie. Tłumnie zgromadzona publiczność mogła zobaczyć bohaterski czyn Siwca, który najpierw wyrzucił w tłum ulotki, a następnie oblał się benzyną i podpalił. Po kilku dniach pobytu w szpitalu zmarł¹. Czyn ten nie został odnotowany w mediach, a widzom na stadionie wytłumaczono, że ów człowiek cierpiał z powodu choroby psychicznej. Gdy zostały odtajnione dokumenty stosownych służb i cała sprawa wyszła na jaw możliwe stało się prawdziwe wyjaśnienie tamtych okoliczności. Okazało się, że Ryszard Siwiec w ten straszny sposób wyraził swoją dezaprobatę wobec działalności zbrodniczego reżimu, polegającej na wyrażeniu zgody na udział polski wojsk w tłumieniu Praskiej Wiosny.

Historia stosunków polsko-czeskich pełna jest wydarzeń, które urosły do rangi symboli. Zarówno te oceniane pozytywnie jak i negatywnie zasługują by o nich pamiętać. Z tego, co

¹ Ł. Kamiński, *PRL i Polacy wobec Praskiej Wiosny. Inwazja na Czechosłowację*, [w:] http://www.mowiawieki.pl/artukul.html?id_artukul=993.

było należy wyciągać odpowiednie wnioski na przyszłość i dbać by złe zajścia już nigdy się nie powtórzyły.

Jedną z ważniejszych i kluczowych dat, która zapisana została w annałach polskich dziejów to rok 966. Jest to rok, w którym Polska przyjęła chrześcijaństwo właśnie od Czechów. Ten fakt powinien stanowić symboliczne odniesienie w przyszłości. Polska, za sprawą Mieszka I, wkroczyła do Europy i stało się to dzięki naszym południowym sąsiadom. Przymierze polsko-czeskie trwało tylko kilka dekad, a później upadło z powodu odmiennych interesów politycznych².

Warto odnotować, że czescy książęta z dynastii Przemyślidów kilka wieków później zasiadali na tronie polskim, a Jagiellonowie rządili na Hradczanach. Drogi Czech i Polski rozeszły się ostatecznie z chwilą podporządkowania Królestwa Czech Habsburgom.

Los nie był łaskawy dla obu państw, ponieważ razem doświadczyły braku suwerenności i niepodległości. Dopiero koniec I wojny światowej spowodował powrót Polski i Czechosłowacji do grona samodzielnych państw. Znamienny jest tutaj artykuł 87 Traktatu Wersalskiego, który zaczynając się od słów „*Germany, in conformity with the action already taken by the Allied and Associated Powers, recognises the complete independence of Poland[...]*”³ potwierdza niepodległość Polski. W stosunku do Czechosłowacji znajdujemy odniesienie w artykule 81: „*Germany, in conformity with the action already taken by the Allied and Associated Powers, recognises the complete independence of the Czecho-Slovak State[...]*”⁴.

W dwudziestoleciu międzywojennym stosunki pomiędzy sąsiadami można określić mianem burzliwych. Dominującą pozycję we wzajemnym postrzeganiu odegrał Śląsk Cieszyński. Obszar ten zamieszkały w większości przez ludność narodowości polskiej stał się kartą przetargową w rozgrywce dwóch państw. Owo „Zaolzie”, które jako termin funkcjonuje zarówno w materiałach historyków jak też w świadomości zwykłych obywateli, odegrało niebagatelną rolę.

² M. Lis, *Polacy-Czesi. Historyczne bariery i współczesne przesłanki współżycia nad granicą*, [w:] *Śląsk Opawski i Opolski w kierunku standardów europejskich. Pokonywanie barier*, pod red. B. Kozery i M. Lisa, Opole 2001, s. 42.

³ *Peace Treaty of Versailles*, [w:] <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/versa/versa2.html>.

⁴ Tamże

Można by rzec, iż ziarno nieufności i rywalizacji, które zostało zasiane zarówno w 1920 roku jak też w 1938, było widoczne praktycznie przez cały ubiegły wiek. Zamiast współpracować - oba państwa konkurowały ze sobą w sporze o wymiarze symbolicznym. Czechosłowacja wykorzystwała wojenną sytuację roku 1920, kiedy Polska armia cofała się przed bolszewikami. Wtedy też minister spraw zagranicznych Czechosłowacji – Edvard Beneš (przyszły prezydent) zażądał unieważnienia wcześniejszych decyzji o przeprowadzeniu na spornych ziemiach plebiscytu⁵. W sytuacji, gdy skład narodowościowy na Śląsku Cieszyńskim był jednoznacznie korzystny dla strony polskiej, taka decyzja nie może dziwić. Zaskakujący i niezrozumiały dla Polaków jest jednakże czas, w którym zostało owo żądanie wysunięte. Dlatego też można w podobnym kontekście rozważyć sytuację z roku 1938. Wtedy państwa zamieniły się rolami i to Czechosłowacja znalazła się w zdecydowanie niekorzystnym położeniu.

Znamienne natomiast jest, że oba państwa potrafiły względnie ułożyć swoje stosunki gospodarcze (np. konwencja handlowa z kwietnia 1925 roku), a nie potrafiły porozumieć się na gruncie politycznym⁶.

Problem graniczny odżył na nowo w 1945 roku, ale wtedy gwarantem rozwiązania sporu stał się Związek Radziecki. To właśnie w Moskwie zapadły kluczowe decyzje. Gdy Polska chciała „zagarnąć” tereny Śląska Cieszyńskiego siłą, zgody na taką akcję nie wyraził Józef Stalin, który po namyśle powiedział krótko, acz dosadnie „niet!” i sprawa była przesądzona⁷. Traktat, który ostatecznie regulował sprawę granicy podpisano dopiero 13 czerwca 1958 roku⁸, czyli 13 lat po zakończeniu wojny!

Dramat, który wydarzył się w 1968 roku był także udziałem polskich żołnierzy, którzy zaczęli na nowo, wraz z bratnimi państwami Układu Warszawskiego, zaprowadzać porządek socjalistyczny w Czechosłowacji. W inwazji wzięło udział 25 tysięcy polskich żołnierzy, 647 czołgów i 566 transporterów opancerzonych⁹.

⁵ M. Lis, *Polacy-Czesi. Historyczne bariery...*, s. 43.

⁶ J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej*, Wrocław 1998, s.47.

⁷ T. Elbanowski, *Mit spokojnych granic PRL-u*, [w:] <http://wiadomosci.onet.pl/1100495,1292,kioskart.html>.

⁸ J. Kukułka, *Traktaty...*, s. 64

⁹ Ł.Kamiński, *PRL i Polacy...*

Powszechne stały się opinie: „Jest hańbą dla Polaków, iż nasze wojska biorą udział w okupacji CSRS, i osobiście wstydzę się za Polskę, że nasze wojsko wkroczyło bezprawnie i dokonało agresji.” czy „Mało im ofiar Katynia, chcą jeszcze mordować w Czechosłowacji. Rosja okupuje Czechosłowację tak samo jak Polskę”¹⁰. Wojska ZSRR, Polski, NRD, Węgier i Bułgarii siłą stłumiły Praską Wiosnę i po raz pierwszy zastosowali w praktyce tzw. doktrynę Breżniewa. Niedawno opublikowane dane¹¹ wskazują, że czechosłowacka Państwowa Służba Bezpieczeństwa (*org. StB*) planowała w 1981 roku „wspomóc” polskich komunistów w rozprawie z „wrogami ludu”. Miał to być także swojego rodzaju rewanż za pomoc udzieloną w 1968 roku. Akcja pod kryptonimem „Sever” („Północ”) miała polegać na wysłaniu do Polski „czechosłowackich ochotników z szeregów StB, [...] którzy jako cywile mieli organizować akcje dywersyjne przeciw polskim siłom demokratycznym, a w szczególności przeciwko ‘Solidarności’”¹².

Napięcie i nieufność we wzajemnych stosunkach utrzymywane było aż do 1989 roku, kiedy oba państwo w pełni się usamodzielniały. Pociągnęło to za sobą wzięcie pełnej odpowiedzialności za prowadzoną politykę - od tej pory niemożliwe stało się wytłumaczenie poprzez otrzymywanie poleceń z zewnątrz, które mogłoby doskonale kamuflować jakiegokolwiek błędy i wypaczenia, które w niedawnej historii wystąpiły. Dlatego też rok 1989 jest tak ważny, ponieważ uformował się nowy układ geopolityczny. Sztuczne kontakty, wymuszone przez uwarunkowania polityczne, załamały się i zaistniała potrzeba ich odnowienia w oparciu o nową sytuację.

Trzeba zaznaczyć, że sprzyjającą atmosferę do rozmów stworzyli jeszcze w latach 80 przywódcy opozycyjni, którzy w ramach walki z komunistycznymi reżimami uznali za istotną współpracę pomiędzy swoimi środowiskami. Przewodnią rolę pełnili tutaj Lech Wałęsa oraz Vaclav Havel.

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Czechosłowackie SB chciało iść na Polskę*, [w:] <http://www.wprost.pl/ar/?O=84205>.

¹² Tamże.

Ową współpracę pragnęli przenieść także na arenę stosunków międzypaństwowych po objęciu przez nich kluczowych urzędów w swoich państwach. Podczas wizyty w Warszawie 25 stycznia 1990 roku prezydent Czechosłowacji powiedział:

„Wspólne lata analogicznych losów i podobnej walki o podobne ideały powinny zrodzić prawdziwą przyjaźń i wzajemny szacunek. Z tej rzeczywiście autentycznej jaźni opartej na dobrym zrozumieniu losu, jaki nam wspólnie został narzucony, ze wspólnej nauki, jaką z tego wyciągnęliśmy [...] powinna też wyrastać naprawdę dobra koordynacja naszej polityki w procesie, który Wy i my nazywamy powrotem do Europy.”¹³

Było to przesłanie zarówno idealistyczne jak i pragmatyczne. Zarówno Stany Zjednoczone, jak i kraje Unii Europejskiej wymagały od Polski, Czechosłowacji i Węgier zacieśnienia stosunków. Miał to być pewnego rodzaju sprawdzian „dobrej woli” zainteresowanych stron, ale także pokazanie Zachodowi, że kraje byłego bloku wschodniego mogą ze sobą współpracować w zupełnie innych realiach i na innych zasadach. Z drugiej strony Polsce i innym państwom postkomunistycznym zależało na jak najszybszym i pełnym uniezależnieniu się od ZSRR (Rosji) uznając za cel strategiczny wejście do NATO i integrację z Unią Europejską.

Konkretne decyzje zapadły na szczycie prezydentów, premierów i ministrów spraw zagranicznych w Bratysławie i Wyszehradzie. 15 lutego 1991 podpisano „Deklarację o współpracy Rzeczypospolitej Polskiej, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej”. Sygnatariusze zobowiązali się m.in. do „zharmonizowania działań na rzecz współpracy i ścisłych kontaktów z instytucjami europejskimi oraz będą prowadziły konsultacje w sprawie ich bezpieczeństwa”, a także wyrażono chęć poszerzenia współpracy gospodarczej i ekologicznej¹⁴. Warto także zwrócić uwagę na chęć „popierania wzajemnie korzystnej współpracy zainteresowanych samorządów lokalnych swych krajów oraz nawiązywanie kontaktów subregionalnych”¹⁵.

¹³ Cyt. za P. Deszczyński, M. Szczepaniak, *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza*, Toruń 1995, s. 10.

¹⁴ *Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*, [w:] <http://www.visegradgroup.org/documents/deklapl.pdf>.

¹⁵ Tamże.

W deklaracji znalazł się także fragment oznajmujący, że „współpraca sygnatariuszy realizowana będzie poprzez spotkania i konsultacje przeprowadzone na różnych szczeblach i w różnych formach”¹⁶.

Kilka miesięcy później – 6 października 1991 roku w Krakowie podpisano „Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy”¹⁷. Ostatecznie zatwierdzono granicę pomiędzy obydwojma państwami, a także potwierdzono chęć nawiązania bardziej zacieśnionych stosunków politycznych, gospodarczych i społecznych (m.in. w odniesieniu do mniejszości narodowych).

Obie umowy międzynarodowe są niezwykle ważne, ponieważ stwarzały prawdziwe podstawy do pogłębienia współpracy. Jak się niestety wkrótce okazało wzajemne rozbieżności były zbyt wielkie i kooperacja nie przyniosła zamierzonych efektów. Stało się tak z wielu przyczyn.

Istotnym elementem ochłodzenia stosunków stała się przede wszystkim zmiana polityki prowadzonej przez Republikę Czeską. Po 1 stycznia 1993 na arenie międzynarodowej pojawiły się dwa państwa. Na Słowacji premier Mecziar spowodował znaczną zmianę akcentów - zamiast integracji z Zachodem większą rolę miały odgrywać stosunki z Rosją. Czesi natomiast aktywnie dążyli do osiągnięcia zamierzonych celów (wejście do NATO i UE) samodzielnie bez udziału innych członków Grupy Wyszehradzkiej, jak zaczęto nazywać Czechy, Słowację, Węgry i Polskę. Zmiana orientacji polityki czeskiej może być zrozumiała nie tylko ze względu na podział federacji. Republika Czeska liczy ok. 10 mln mieszkańców i jest czterokrotnie mniejszym powierzchniowo państwem od Polski¹⁸.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ *Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy*, [w:] <http://www.zbiordokumentow.pl/1992/2/2.html>.

¹⁸ Zobacz: <http://www.czechcentres.cz/scc/stranka.asp?ID=385&menu=1522>

Politycy w Pradze obawiali się, że większy sąsiad z północy może zacząć dyktować swoje warunki w dialogu. Poza tym sądzono, że sytuacja gospodarcza w Czechach jest zdecydowanie lepsza, więc zdecydowano się na samodzielne rozmowy i próby negocjacji z Zachodem¹⁹.

Jak się później okazało zakończyły się one niepowodzeniem, ze względu na rolę Polski w regionie. Zarówno rozszerzenie NATO jak i Unii Europejskiej bez Rzeczypospolitej nie miało sensu. Dlatego też Republika Czeska musiała się zgodzić na pogłębienie współpracy politycznej w regionie.

Wybór nowego rządu na Słowacji w 1998 dał impuls do reaktywacji Grupy Wyszehradzkiej, która stała się forum dialogu pomiędzy państwami i wreszcie zaczęła odgrywać zauważalną rolę. Podczas spotkania premierów czterech państw w Bratysławie 14 maja 1999 roku (a więc po rozszerzeniu NATO) określono formy współpracy – dwa razy w roku spotykają się premierzy i odpowiedni ministrowie, by wspólnie podejmować wiążące decyzje. Co najważniejsze ustalenia te są realizowane i spotkania rzeczywiście się odbywają. Podczas ostatniego – w Budapeszcie w grudniu 2005 roku szefowie rządów próbowali wypracować wspólne stanowisko w sprawie brytyjskiej propozycji budżetu Unii Europejskiej na lata 2007-13. W trakcie rozmów okazało się, że stworzenie jednolitego stanowiska jest bardzo trudne ze względu na stanowisko Słowacji, która byłaby skłonna poprzeć projekt budżetu mimo obiekcji ze strony najbliższych sąsiadów²⁰. Kolejny raz dano czytelny sygnał, że w obliczu podjęcia szczególnie ważnej decyzji dla całego regionu liczą się tak naprawdę tylko narodowe interesy. Ale czy można się temu dziwić?

Łatwiej o dobrą wolę i chęć współpracy w sferze gospodarczej niż politycznej. 21 grudnia 1992 roku w Krakowie podpisano „Środkowoeuropejską Umowę o Wolnym Handlu” (ang. CEFTA)²¹. Najważniejsze postanowienia dotyczyły ceł, które miały być zniesione maksymalnie do 1 stycznia 2001 roku oraz określenie zasad dotyczących towarów sprowadzonych w ramach kontyngentów.

¹⁹ P. Deszczyński, M. Szczepaniak, *Grupa...*, s. 39.

²⁰ *Grupa Wyszehradzka vs Blair*, [w:] <http://www.wprost.pl/ar/?O=83612>.

²¹ *Środkowoeuropejska umowa o wolnym handlu (CEFTA zawarta przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą Polską*, [w:] <http://www.cefta.org/agreement/pltreaty.htm>.

Efektom był wzrost obrotów handlowych pomiędzy państwami sygnatariuszami w dłuższym okresie czasu. Jak czytamy w „Przeglądzie Rządowym”:

Oceniając w kategoriach ogólnych, można uznać, iż CEFTA spełnia pokładane w niej nadzieje, przyczyniając się do intensyfikacji wymiany handlowej i stwarzając warunki dla bardziej dynamicznych zmian w strukturze obrotów, a przez to do nadania nowego wymiaru współpracy gospodarczej, która załamała się po 1989 r.²²

Po latach Vaclav Klaus stwierdził, że:

„Zawsze byłem przeciwko współpracy czysto formalnej, pozbawionej treści. Dlatego też zamiast Grupy Wyszehradzkiej zacząłem tworzyć CEFTE, ponieważ miała ona określony sens i przyniosła krajom coś konkretnego. Byłem przeciwny by prezydenci spotykali się na zamkach, a następnie wydawali tylko górnolotny komunikat”²³

Warto także wspomnieć o współpracy regionalnej i transgranicznej, która bardzo często przybierała formę tzw. Euroregionów. Tworzone były w celu rozwiązania lokalnych problemów, które wymagały współpracy partnerów po przeciwnej stronie granicy lub też po prostu jakieś podmioty samorządowe były zainteresowane poszerzeniem współpracy²⁴. Jest to doskonały przykład, że środowiska lokalne potrafią ze sobą współpracować w wielu dziedzinach m.in. gospodarka, kultura, edukacja, turystyka, sport i inne.

Obecnie funkcjonuje 7 euroregionów, w których uczestniczą jednostki z Czech i Polski(tab.1)²⁵

Jak można zauważyć Rzeczpospolita Polska i Republika Czeska współpracowały ze sobą w ostatniej dekadzie na wielu szczeblach. Jest to fakt niezaprzeczalny i godny pochwalenia. Trzeba jednakże zaznaczyć, że owa kooperacja bardzo często przybierała wymiar regionalny, czyli stosunki pomiędzy tymi krajami były kształtowane w ramach stosunków większej grupy państw.

²² Środkowoeuropejska Umowa o Wolnym Handlu. Informacja Departamentu Dwustronnych Stosunków Gospodarczych Ministerstwa Gospodarki, [w:] http://www.kprm.gov.pl/7810_7839.htm.

²³ E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005, s. 365.

²⁴ J. Gajewski, *Europa Środkowa w polskiej polityce zagranicznej*, [w:] *Polityka zagraniczna RP 1989-2002* pod red. R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2002, s.289.

²⁵ Tamże, s. 291-292.

Nie jest to oczywiście przejaw stricte negatywny, ale w ciągu ostatnich lat wiele wskazywało na to, że inna forma jest niestety nie do przyjęcia. Zbyt wiele jest różnic w sferze postrzegania zdarzeń z przeszłości., a w działaniach wielu polityków nie widać chęci przewyciężenia tego bagażu. Można i trzeba mieć nadzieję, że w obliczu problemów, które pojawią się w przyszłości Polska i Czechy będą potrafiły ze sobą współdziałać.

Nazwa eureregionu	Data i miejsce utworzenia	Kto uczestniczy?
<i>Nysa</i>	21.12.1991, Zittau	Polska, Niemcy, Czechy
<i>Glacensis</i>	5.12. 1996, Hradec Kralove	Polska, Czechy
<i>Pradziad</i>	2.07.1997, Jeseník	Polska, Czechy
<i>Silesia</i>	3.11.1997, Racibórz	Polska, Czechy
<i>Śląsk Cieszyński</i>	22.04.1998, Cieszyn	Polska, Czechy
<i>Dobrava</i>	24.01.2001, Wałbrzych	Polska, Czechy

Bibliografia:

- Czechosłowackie SB chciało iść na Polskę*, [w:] <http://www.wprost.pl/ar/?O=84205>.
- E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005.
- Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*, [w:] <http://www.visegradgroup.org/documents/deklapl.pdf>.
- P. Deszczyński, M. Szczepaniak, *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza*, Toruń 1995.
- T. Elbanowski, *Mit spokojnych granic PRL-u*, [w:] <http://wiadomosci.onet.pl/1100495,1292,kioskart.html>.
- J. Gajewski, *Europa Środkowa w polskiej polityce zagranicznej*, [w:] *Polityka zagraniczna RP 1989-2002* pod red. R. Kuźniara, K. Szczepanika, Warszawa 2002.
- Grupa Wyszehradzka vs Blair*, [w:] <http://www.wprost.pl/ar/?O=83612>.
- Ł. Kamiński, *PRL i Polacy wobec Praskiej Wiosny. Inwazja na Czechosłowację*, [w:] http://www.mowiawieki.pl/artukul.html?id_artukul=993.
- J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej*, Wrocław 1998.
- M. Lis, *Polacy-Czesi. Historyczne bariery i współczesne przesłanki współżycia nad granicą*, [w:] *Śląsk Opawski i Opolski w kierunku standardów europejskich. Pokonywanie barier*, pod red. B. Kozery i M. Lisa, Opole 2001.
- Peace Treaty of Versailles*, [w:] <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/versa/versa2.html>.
- Środkowoeuropejska umowa o wolnym handlu (CEFTA zawarta przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą Polską*, [w:] <http://www.cefta.org/agreement/pltreaty.htm>.
- Środkowoeuropejska Umowa o Wolnym Handlu. Informacja Departamentu Dwustronnych Stosunków Gospodarczych Ministerstwa Gospodarki*, [w:] http://www.kprm.gov.pl/7810_7839.htm.
- Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy*, [w:] <http://www.zbiordokumentow.pl/1992/2/2.html>.